УДК 811.521’02’42’282

І. Батюк, асист.
Львівський національний університет
імені Івана Франка, Львів

ЛІНГВО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ВЖИВАННЯМ ДІАЛЕКТІВ У ЯПОНСЬКИХ КЛАСИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглянуто деякі приклади вживання діалектів у класичних японських літературних та нелітературних текстах, наприклад у «Піснях сторожі», «Східних піснях» з «Манйошю» та ін. Зачіпається культорологічний бік пояснення тих чи інших причин використання у тексті діалекту.

***Ключові слова**: японська мова, східні діалекти, староянська мова*

Японська мова, як інші мови, має велику кількість діалектів. У різні історичні періоди вони відігравали свою особливу роль у японському суспільстві. В основу літературної японської мови лягла мова токійців, базою якої був діалект Канто. Але, як відомо, в давнину економічно-політичний центр країни розташовувався не у районі Канто, а в Кансай. Через це не можна заперечувати деякої мовної та культурної розбіжності між мешканцями цих районів. Доказом цього можуть бути класичні японські тексти, звідки можна почерпнути цікавий матеріал для дослідження. З доступних нам джерел стало відомо, що цієї теми деякою мірою торкався професор Оксфордського університету Б’ярке Фреллесвіг у книзі «Історія японської мови»; вивченням східної староянської мови займався дослідник Джон Купчік, працювала над цією темою також Юко Маршал.

Для початку ми звернулися до поетичних текстів, написаних староянською мовою (VII – VIII ст.). Як відомо, записувалися ці тексти манйоґаною, тобто китайськими ієрогліфами, які використовували фонетично. Переважна більшість цих текстів, тобто 4000 поезій та деяка проза походили з рівнини Ямато, що у Західній Японії, де розташовувався уряд Ямато. Однак деякі тексти мають специфічний матеріал зі Східних провінцій. Можемо перелічити такі:

- «Східні пісні» (『東歌』*Azuma uta*) – 238 віршів з XIV тому поетичної антології «Манйошю» (『万葉集』*Manyoushuu,* 759 р.), представлених як вірші Східного регіону (8 з яких є варіантними);
- «Пісні сторожі» (『防人歌』*Sakimori uta*) – 93 вірша з XX тому тієї ж поетичної антології, складених охоронцями кордону зі Східних провінцій, призваних на службу на Кюсю, а також їх дружинами;

- 9 віршів з «Хітачі фудокі» (『常陸国風土記』*Hitachi no kuni fudoki,* 713 р.) – географічно-етнографічного опису провінції Хітачі, що розташовувалася у Східній Японії.

У текстах відображено деякі специфічні фонологічні, граматичні та лексичні елементи, які можна віднести до східних діалектів, оскільки більшість старояпонських текстів написано західною старояпонською, мовою політичного центру Ямато, а наведені вище тексти містять елементи мови східних провінцій, тобто теперішніх районів Тохоку, Канто та частини Чюбу [Pellard 2008, c. 134].

Найчастіше ці особливості можна відшукати у «Піснях сторожі», оскільки там чітко вказано, що автори походять зі східних провінцій. З іншого боку, деякі вірші «Східних пісень» нечітко написані східною старояпонською, прослідковується непослідовне використання часток, хоча наявні деякі діалектні слова. У більшості віршів цього тому нема авторства, хоча відомо, що їх складали сановники зі столиці, яких уряд вислав на Схід.

Наведемо приклад зі «Східних пісень», де вжито таку заперечну форму дієслова, що використовувалася лише у східних провінціях, а саме -(a) napu:

對馬能祢波 之多具毛安良南敷 可牟能祢尓 多奈婢久君毛乎 見都追思努<波>毛[東歌] 対馬の嶺は下雲あらなふ可牟の嶺にたなびく雲を見つつ偲はも

Tusima no ne pa sita-gumo ara napu kamu no ne ni tanabiku kumo wo mitutu sinopamo

Від піку гір Цусіма

Хмарини долу не сягають.

Вони пливуть в височині,

Милуюся я ними,

А думка все до тебе лине.

Окремо можна згадати про спосіб утворення наказової форми дієслова у східній старояпонській, який відбувався за допомогою ろro, натомість у центральній старояпонській для цього використовувалиよyo (見ろmiro та 見よ miyo відповідно) [Frellesvig 2010, c. 154].

У літературній пам'ятці «Фудокі» (Географічно-етнографічні описи провінцій древньої Японії) 『風土記』 *Fudoki* (713-720) крім географічних, включені також етнографічні матеріали, легенди і пісні, записані діалектом тієї чи іншої провінції. 9 віршів з «Хітачі фудокі» містять деякі риси східної старояпонської. Цей матеріал не відображає лише один діалект, а дозволяє виділити три основні групи старояпонської: північно-східну (провінції Кадзуса, Муцу та Шімоцуке), центрально-східну (провінції Хітачі, Кодзуке, Мусаші, Саґамі та Шімоса) та південно-східну (провінції Шінано, Суруґа та Тотомі). Діалекти на цих територіях дуже відрізняються один від одного [Frellesvig 2010, c. 151].

У древніх буддійських «Речитативних книгах храму Тодайджі» (кін. IX ст.) 『東大寺諷誦文橋』 *Toudaiji fuju monkou* згадуються діалекти тогочасних східних провінцій Хіда (північна частина сучасної префектури Ґіфу) і Тоґоку (сучасний район Канто). У цих книгах можна також віднайти перше вживання терміну 方言 hougen «діалект». Поряд з терміном 東国方言*tougoku hougen* «діалекти східних провінцій», вживається також 飛騨方言 *Hida hougen* «Діалект Хіда». Варто зазначити, що і в

«Манйосю» і в «Речитативних книгах храму Тодайджі» увагу звернено не на західні діалекти, а на східні. Поява терміну «діалект» у тексті свідчить про культурну розбіжність між тогочасною столицею та східними провінціями [Marshall 2008, с. 15]. Підтвердження цього можна віднайти ще в «Манйосю». Наприклад, у цій поетичній антології поряд зі словом 東 *azuma* «східні провінції» зустрічається 枕詞*makurakotoba* (сталий епітет) 鶏が鳴く *tori ga naku* «пташки цвірінькають», що вказує на несприйняття мешканцями столиці мови людей зі східних провінцій, яка була настільки їм незрозумілою, що нагадувала щебіт пташок. Для прикладу можемо навести такий вірш Отомо но Якамочі з 20 сувою:

等里我奈久 安豆麻乎等故能 都麻和可礼 可奈之久安里家牟 等之能乎奈我美 [万葉集] 鶏が鳴く東壮士の妻別れ悲しくありけむ年の緒長み[万葉集 2004, с. 321] Tori ga naku Aduma wotoko no tuma wakare kanasiku arikemu toshi no wonagami [Pierson 1958, с. 41]

Птахи голосять,
на Сході чоловік в зажурі
свою дружину залиша на самотині
якою ж довгою
нитка років розлуки буде?

У період Хейан також спостерігається подібна тенденція. Хоча в той час, порівняно з іншими епохами, з'явилося чимало літератури, завдяки дослідженню якої можна зробити висновки про розвиток мови. Однак ця інформація переважно обмежується мешканцями Кіото, які не надто цікавилися провінціями. У деяких класичних творах цього періоду відображено ставлення до мешканців східних провінцій, яке торкалося не лише мовного аспекту, але й культурного загалом. Наприклад, у 『拾遺和歌集』 *Shuui wakashuu* «Шюі вакашю» (1005 р.) у вірші (413), написаному анонімом, згадується про мову людини з Адзума:

あづまにて
養はれたる人の子は
しただみてこそ
物は言ひけれ
Azuma nite
yashinawaretaru hito no ko wa
shita damite koso
mono wa iikere

У Східному краї
Хлопці та дівчата
Росли-підростали
Та про все на світі
Говіркою оповідали

Фраза しただみ *shitadami* означає «говорити місцевою говіркою». Деколи це слово використовували як掛詞 kakekotoba - гру слів (掛詞 *kakekotoba*), оскільки однакове за звучанням 小贏子 *shitadami* може також означати один з видів равликів [Marshall 2008, с. 15; 藤井 2009].

У романі «Ґенджі-моноґатарі» Мурасакі Шікібу так описувала мешканців східних провінцій:

...邸の内も輝くように美しく、こざっぱりと生活し、風流を好むわりには、妙に荒々しく田舎人めいた性情もついていたのであった。

若くから、そのような東国の方の、遥か遠い世界に埋もれて長年過ごしてきたせいか、声などもほとんど田舎風になって、何か言うと、すこし訛りがあるようで、権勢家のあたりを恐ろしく厄介なものと気兼ねし恐がって、すべての面で実に抜け目ない心がある。

風雅な方面の琴や笛の芸道には疎遠で、弓をたいそう上手に引くのであった。身分の低い家柄を問題にせず、財力につられて、よい若い女房連中が、衣装や身なりは素晴らしく整えて、下手な歌合せや、物語、庚申待ちをし、まぶしいほど見苦しく、遊び事に風流めかしている... [紫式部]

...Yashiki no uchi mo kagayaku you ni utsukushiku, gosappari to seikatsu shi, fuuryuu wo konomu wari ni wa, myou ni areareshiku inakaudo meita seijyou mo tsuite ita no de atta.

Wakakukara, sono you na tougoku no hou no, haruka tooi sekai ni uzumorete naganen sugoshite kita sei ka, koe nado mo hotondo inakafuu ni natte, nani ka iu to, sukoshi namari ga aru you de, kenseika no atari wo osoroshiku yakkai na mono to kiganeshi kowagatte, subete no men de jitsu ni nukeme nai kokoro ga aru.

Fuuga na houmen no koto ya fue no geidou ni wa soen de, yumi wo taisou jouzu ni hiku no de atta. Mibun no hikui iegara wo mondai ni sezu, zairyoku ni tsurarete, yoi wakai nyoubou renchuu ga, ishou ya minari wa subarashiku totonoete, heta na utaawase ya, monogatari, koushinmachi wo shi, mabushii hodo migurushiku, asobigoto ni fuuryuu mekashite iru...

«Його дім виблискував розкішним оздобленням, але, на жаль, занадто багато мало на собі сліди поганого смаку і провінційних звичок. Ще в молоді роки не зі своєї волі він поховав себе у східних провінціях і провів там багато років, можливо тому голос його огрубів і мова стала по-провінційному недорікуватою. Соромлячись цього, він намагався не наближатися до знатних вельмож і поводився вкрай обережно. Він взагалі не мав жодного уявлення про гру на кото або флейті, зате на диво вправно стріляв з лука. У його більш ніж пересічному будинку служило чимало красивих і знатних молодих дам, яких приваблювала можливість жити у достатку. Вони наряджалися в розкішні сукні, складали посередні вірші, розповідали одна одній старовинні повісті, не спали в ночі Мавпи - словом, з незвичайним запалом віддавалися усіляким втіхам» [Сикибу 1993, с. 104].

В цьому уривку, взятого з розділу «Альтанка», йдеться про правителя провінції Хітачі (теперішня префектура Ібаракі). Тут авторка наголосила не стільки на мові самих мешканців східних провінцій, а на тому, що провінційні правителі хоча і жили в достатку, але не знали усіх тогочасних елітарних тонкощів столичного життя, і подекуди їм бракувало смаку.

Подібні приклади можна віднайти і в літературі пізніших епох. Оскільки тема культурних та мовних відмінностей мешканців східних та західних регіонів Японії все ще залишається малодослідженою, то ця праця може слугувати початковим етапом для проведення масштабнішого вивчення поданого питання.

Список використаних джерел

1. Сикибу М. Повесть о Гэндзи / М. Сикибу; пер. с яп. Т. Соколовой-Делюсиной. – М.: Наука. Издательская фирма «Восточная литература», 1993. - Кн. 4. – с. 256.

2. Frellesvig B. A History of the Japanese Language / B. Frellesvig. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – p. 436.

3. Marshall Y. Heterogeneous Japan: The Cultural Distinctions Between Western and Eastern Japan. Thesis: 1453523 / Y. Marshall. – Ann Arbor: ProQuestU, 2008. –73 p.

4. Pellard T. Proto-Japonic *e and *o in Eastern Old Japanese / T. Pellard // Cahiers de Linguistique – Asie Orientale. – Paris, 2008. - № 37 (2). – p. 133-158.

5. Pierson J. L. The Manyosu [Електронний ресурс] / J. L. Pierson. – Leiden: Brill Archive, 1958. – Vol. 10. - p. 251. – Режим доступу:

http://books.google.com.ua/books?id=O583AAAAIAAJ&pg=PA41&dq=Tori+ga+naku&hl=en&sa=X&ei=Y741U4_GKOHC7AbnqYHABQ&ved=0CC4Q6AEwAQ#v=onepage&q=Tori%20ga%20naku&f=false

6.東歌[Electronic resource] //万葉集. – Access mode: http://etext.lib.virginia.edu/japanese/manyoshu/AnoMany.html

7. 藤井 禎子. 日本語の歴史の中の位相と性差(第３回国際日本学コンソーシアム) / 藤井 禎子 // 大学院教育改革支援プログラム「日本文化研究の国際的情報伝達スキルの育成」活動報告書 平成20年度 学内教育事業編, 2009 . - 163-165頁.

8.万葉集[Electronic resource]. - 第二十巻– Access mode: http://etext.lib.virginia.edu/japanese/manyoshu/AnoMany.html

9. 万葉集. 下巻 / [伊藤薄校注]. – 東京：角川文庫、2004. - 二冊. – 496頁.

10. 紫式部. 東屋: [Electronic resource] / 紫式部 // 源氏物語. - Access mode: http://etext.lib.virginia.edu/japanese/genji/modern.html

И. Батюк, ассист.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов

В статье рассмотрены некоторые примеры употребления диалектов в классических японских литературных и нелитературных текстах, например в «Песнях стражей», «Восточных песнях» с «Манйошю» и др. Затрагивается культурологическая сторона объяснения тех или иных причин использования в тексте диалекта.

***Ключевые слова**: японский язык, восточные диалекты, старояпонская речь.*

I. Batyuk, teaching assistant

Ivan Franko National University of Lviv

This article deals with some examples of dialect usage in the classical Japanese literary and non-literary texts, such as "Borderguard songs", "Eastern songs" from "Manyoshyu" etc. It also deals with the culturological aspect of explanation of whatever reasons of the dialect usage in the text.

***Key words**: Japanese, eastern dialects, old Japanese.*